

oppmerksomhet i litterære kretser med heroiden »Adeluds til Torkild Trondeson«. Den ble 1783 trykt i Norske Selskabs *Poetiske Samlinger*, hvor hun også bidro med elegien »Til min Mand. I Anledning av Hr. Secretair Vibes Død«. Hennes ry som dikter sto høyest omkring 1790, da Rahbek i ukeskriftet *Samlere*n omtalte henne som »Norges Sappho«. Se Johanne Slots: »Mad. M.S. Buchholms 'Poesier' – og et kvindeligt forord 1806«, *Fund og Forskning*. Bind 24 (1980), s. 177-186 og Anne Marie Mai: »Skrivelyst og kvindelig dyd. Om Magdalene Sophie Buchholm«, Elisabeth Møller Jensen (red.): *Nordisk Kvindelitteraturhistorie. Bind I. I Guds navn 1000–1800*. København: Rosinante/Munksgaard 1993, s. 477-478.

6. 1) Mogens Castberg (1777-1778). Han ble født 15. november 1777 og var underveis da foreldrene giftet seg, 12. september 1777. 2) Peter Atke Castberg (1779-1823), lege og døvelærer, 3) Michael Hellesten Castberg (1780-1825). Opplysninger i <http://www.litteraturpriser.dk/aut/bm.htm>, samt mer detaljert i <http://www.ofstad.info/d0044/g0000029.html#I103125>, oppslagsord Magdalene Sophie Bentzen, se linker til sønnene.
7. Jonas Wessel (1781-1806), sakfører i Norge.
8. Perpendikkel: (lat. perpendiculum, blylodd), spøkefullt, nedsettende om en person som virker avstikkende eller irriterende i utseende eller vesen. *Norsk Riksmålsordbok*. Bind II. Første halvbind. Oslo: Aschehoug 1947, s. 696.
9. Castberg fremsto neppe som utpreget sterk av helse, han døde allerede i 1784, bare 30 år gammel.
10. Fra »*Tres humble Serviteur's* Formeldelse Til Velædle Herr *Ole Dometius* Kongelig bestalter Staldskriver og Velædle Jomfrue *Antonette Lyng*e Paa deres Bryllupsdag den glædelige 11te Junii 1777«, *Norske Selskabs Vers-Protokol*. Oslo: Norske Selskab 1935, s. 192.
11. »Impromptu«. Under overskriften »Til Digterens Hustru«, Johan Herman Wessel: *Digte*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1992, s. 328.
12. »Paa Sammes Fødselsdag, den 23de Februar 1782«. Under overskriften »Til Digterens Hustru«, Johan Herman Wessel: *Digte*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1992, s. 328-329.

Liv Bliksrud

Johannes V. Jensens programskrift »Den gotiske Renaissance« – nogle tekstkritiske bemærkninger

Johannes V. Jensen made his entrance onto the literary scene with novels (*Danskere*, 1896; *Einar Elkær*, 1898) rooted in the *fin de siècle* atmosphere of the time. Even *Kongens Fald* (1900–01) may be considered a novel of decadence. In *Den gotiske Renaissance* (1901), however, he turned his attention to »Kendsgerningerne«, i.e. the reality of the modern world and its technological marvels. The book included critical observations from the 1898 Spanish-American war (as experienced in Madrid) and enthusiastic reports from the 1900 World Fair in Paris.

The Paris portion of *Den gotiske Renaissance* was based on sixteen articles published in the newspaper *Social-Demokraten*. One of them has been »forgotten«, first by the author himself when he edited the book, then by his bibliographers, and finally, for that very reason, by subsequent scholarship. The editorial process involved in reshaping the articles into a section of a book is described in some detail with regard to insertions and omissions and to the entire rearrangement of the textual material in order to set Jensen's programme in the sharpest possible relief.

Fra Verdensudstillingen i Paris 1900 rapporterede Johannes V. Jensen i 16 artikler til *Social-Demokratens* læsere. Ganske vist anføres gerne, at antallet er 15, og det beror på, at Frits Johansen og Aage Marcus i deres Johannes V. Jensen-bibliografi (1933-51) har overset rækkens nr. 2.¹ Bibliografien opfattes med rette som ganske pålidelig – så pålidelig, at f.eks. Oluf Friis i tobindsmonografien *Den unge Johannes V. Jensen* (1974) har forladt sig på den og ladet sig henvise til de bibliograferede artikler, som han har kommenteret omhyggeligt, også med henblik på den påfølgende anvendelse af dem i programskriftet *Den gotiske Renaissance*.² Den mig bekendt eneste, der er kommet til artiklerne uden bibliografien som guide, er Viggo Josephsen, i et bidrag til *Pressehistorisk Årbog*, 1970.³ Han har tydeligvis gennemlæst samtlige 16 artikler og bl.a. citeret flittigt fra den af bibliograferne oversete – men ganske ubevidst om, at han så at sige havde gjort et fund.

Ligesom Josephsen ikke har kendt bibliografien og følgelig ikke bemærket dens udeladelse, har Oluf Friis ikke kendt til Josephsens artikel. Friis har ellers samvittighedsfuldt kortlagt forholdet mellem bladartiklerne og det i *Den gotiske Renaissance* fremlagte stof og tydeliggjort, at forholdet er mere kompliceret, end bibliografien lader forstå – men altså uden et eneste ord om den oversete artikels rolle i den sammenhæng.

Hvad Oluf Friis dokumenterer er, at de fem artikler, som ifølge bibliografien ikke er medtaget i *Den gotiske Renaissance*, faktisk har leveret passager til bogen, at Johannes V. Jensen med andre ord i forbindelse med klargøringen af den har gennemgået de pågældende artikler med henblik på, om de rummede noget, der fortjente at blive anvendt. I denne proces er også nyskrevet stof bragt ind i sammenhængen, visse steder for at kitte tingene bedre sammen, ligesom f.eks. passager vedrørende moderne teknologi er bragt ind under fællesoverskriften »Maskinerne«, det forholdsvis lange afsluttende kapitel. Summa summarum: de ti artikler er med nyskrevne og tiltransporterede passager samt foretagne om-møblinger og småjusteringer blevet til syv kapitler.

Men pointen er nu, at Johannes V. Jensen i denne proces tilsyneladende ikke har fundet brugbart gods i den oversete artikel. Den mest nærliggende forklaring er, at artiklen ikke har været ved hånden, da han klargjorde bogen. Dens redegørelse for, hvordan man fra Gare du Nord fandt vej til udstillingsarealet, og hvordan dette var indrettet, falder i tråd med første artikels skildring af åbningsfestens forløb. Og ærindet med bogen var tydeligvis et andet end at repetere konkrete oplysninger om udstillingens fysiske placering i den parisiske topo-

grafi. Dens sektion om Verdensudstillingen begynder derfor – lidt abrupt – *in medias res*, med kapitlet »Det vandrende Fortov. Og det store Hjul«.

Ganske vist er der i den oversete artikel passager, som meget vel kunne have været fragtet over i *Den gotiske Renaissance*. Viggo Josephsen citerer et par stykker, og vel netop for kvaliteter, som kunne have motiveret indarbejdelse i bogen. Om selve udstillingen hedder det bl.a.:

Udstillingen er mere end en Forretning, det er en Sang. Det tyvende Aarhundredes Idé suser over Hovedet. Den, der gaar fra Marsmarken til Tropernes Udstilling paa den anden Side Seinen,⁴ rejser hele Jorden rundt paa mindre end en Dag. Dette er Udstillingens Ide: Troperne er flyttet til Paris, kun for kort Tid; men om saa og saa mange Aar flytter Paris til Troperne. Boulevarderne rækker sig ud mod Urskovene.

Og om den kvindefigur, som kroner udstillingens hovedindgang, hedder det:

Hun staar frit mod Himlen mellem de to flankerende Minareter. Det er ikke nogen sædvanlig klassisk Figur, man faar ikke Opstød hverken af Thorvaldsen eller af Hasselriis⁵ – nej, det er en ung Kvinde, klædt efter sidste Journal, med Silke svøbt om Brystet, med Robe over Skuldrene, det er selve den dristige Dame, der bærer sit Slæb i Paris, Pigen. Der var dem – navnlig *Le Figaro* – der fandt denne Idé yderliggaaende, men man lod Parises Befolkning træffe Afgørelse ved en Afstemning, og se, hun blev staaende. Der staar hun, stolt og dejlig, og byder Verden velkommen. Ja, jeg er Synden, velkommen i Paris! Og helder Du med Øret, saa rejs herfra igen, hjem i dit Fødelands Dyner! Min Favn er aaben for dem, jeg elsker, jeg har Raad til Elskov, vær velkommen!

Men igen – hvis Jensen ikke har haft artiklen ved hånden og i øvrigt erindret den som i det væsentlige af »konkret« indhold, hvorfor så bekymre sig om den og forsøge at skaffe den til veje?

Hvorom alt er, så fremgår det af Aage Marcus' erindringer, at han blev opmærksom på Johannes V. Jensen i 1904, og at han i 1910 rekvirerede nogle bibliografiske oplysninger hos ham. Digteren svarede, »at hvis jeg havde en fortegnelse over alle hans kronikker, ville han være glad ved at få den« – et ønske, som Marcus kunne opfylde.⁶ Jensen havde med andre ord *ikke* styr på sin produktion for dagspressen, så lidt som Marcus tilsyneladende havde styr på den kronik, talen hér er om.

Oluf Friis har i sin monografi romertalsnummereret de ham bekendte 15 artikler – svarende til arabertalsnummereringen i bibliografien (JM 62-76). Den oversete artikel hører som nævnt hjemme mellem de to første numre, »Indvielsen« og »Verdens-Udstillingens Ofre«. Sidstnævnte er ikke medtaget i *Den gotiske Renaissance*, dog af en anden grund end den ovenfor antydede.

Den skildrer en dødsulykke, en bestemt bygningsarbejders fald, som generaliseres, men alene via titlen – og er altså for så vidt snarere en myte end en reportage.⁷

I det følgende skal der graves lidt dybere i forholdet mellem avisartiklerne fra Verdensudstillingen og de syv kapitler, som blev den til del i *Den gotiske Renaissance*. De ikke-optrykte artikler JM 62, 63, 66, 69 og 74 – samt den oversete – påkalder sig i denne forbindelse kun interesse i det omfang passager fra dem har fundet anvendelse i bogen.⁸

Optrykt med få ændringer er JM 64, »Det vandrende Fortov. Det store Hjul«. Mærkeligt nok har den teknikfascinerede forfatter udeladt den redegørelse for fortovets indretning, som gives i avisartiklens anden tekstblok, og som unægtelig letter forståelsen af det følgende:

Fortovet er bygget over Gaden i Højde med første Sal, det danner en fortsat Ringbane i en Omkreds af 3400 Meter eller om ved en halv Mil. Det er opdelt i tre Strimler, hvoraf den ene ligger fast, medens de to andre bevæger sig med forskellig Fart. Det hurtigste, der tillige er det bredeste, gaar 8½ Kilometer i Timen, det tilbagelægger hele Rundturen paa 20 Minutter. Fortovet bestaar af en sammenhængende Kæde af lave Vogne, der løber paa Skinner, hele Rækken af Gulve [dvs. Vogne] drives af Dynamo-maskiner, der ligger underneden mellem Bærepillerne.

Til gengæld har han i optrykket – i delen om Det store Hjul⁹ – indføjet tre korte tekstblokke (i alt ti linjer) dér, hvor hans waggon er »højest oppe«, inden den igen går nedad – blokke, der udgør en næsten Walt Whitman'sk hymne til byen, udstillingen og århundredet.¹⁰

I optrykket af JM 65, »Republiken«, er indføjet to tekstblokke om, hvordan man illuminerer Paris, når man fester, modsat hvad man gør i Danmark;¹¹ disse er hentet fra slutningen af indvielsesartiklen. Længere fremme er der i optrykket indsat ca. en sides nyskrevne betragtninger over, hvad der kunne være sket, om Danmark sidst i 1700-tallet var blevet republik.¹²

JM 67, »Danmarks Hus i Nationernes Gade«, er – som bibliografien bemærker – optrykt »i udvidet Skikkelse«, under overskriften »Danmark«.¹³ Den markanteste udvidelse omfatter fem sider, hvor der med rund hånd uddeles øretæver til lilleputlandet og dets fortidsfiksering og åndelige forfald.¹⁴ Nyskrevet er også kapitlets tre sidste sider.¹⁵ Ellers er der især i begyndelsen sket en opstramning, ikke blot stilistisk. Et tekststykke om de ulige vilkår for videnskabsmænd og digtere er udeladt:

Der er i og for sig ingen Mening i at drage Sammenligning mellem Læger og Literater; jeg gør det kun i Følelsen af den Ulighed i Kaar, vore Videnskabsmænd og vore Digtere lever under. Man kan jo ikke komme velbeholden i Graven uden at have gjort en Bog; der er ingen Udkomme for et dansk Men-

neske, uden han kan brovte sig med Fattigdom paa Grund af Literaturmageri. Jeg ser af en Avis, at der er bleven lagt Grundsten til Studentersamfundets nye Bygning, og at der blev nedlagt en Boks med to Digteres Værker i. Gudskelov, tænkte jeg, der er de godt forvaret! Det lettede næsten en Grundsten fra mit Hjærte at vide disse Digte saa fuldt betryggende skaffet væk.¹⁶

JM 68, »En Sejlads paa Seinen. Verdenstaarnet. Andalusien«, er optrykt som »Tour du monde«. Udeladt er et afsnit om »Verdenstaarnet«, hvis besynderlige apparition læseren følgelig kun får summarisk besked om:

Det er bygget i en Oval, og Stilen er komponeret sammen efter alle Østens Luner. Forneden er der Restavranter i kinesisk Stil, som de Huse, man kender fra Afbildninger paa Thekasser, fremragende og svajede Tagskæg, Lygter, gennembrudt Træværk, Drager paa Dørstolperne, Faner i udspilede Fisks Lignelse fra Bjælkehovederne. Andre Steder rager glubende Fantasydyr frem fra Væggene, indiske Afguder smiler sælsomt fra Nicherne. Den øvre Del af Bygningen bestaar af en Mængde Taarne, Kegler og Spir, der genkalder Erindringen om Benares og Delhi – alle disse Pagoder og Templer i det hemmelighedsfulde Asien.¹⁷

Desuden er udeladt nogle linjer af beskrivelsen af det af Louis-Jules Dumoulin malede panorama.¹⁸ Til det malede hører »et stort tropisk Træ, et Kautschuktræ vistnok«. Men i medfør af udeladelsen bliver dette træ i optrykket til et »rigtigt« træ og dets skygge til en »rigtig« skygge. Pointen i avisteksten er, at tingene i forgrunden »smelter saa fuldstændig sammen med Maleriet bagved, at Illusionen ligefrem blænder«. Og blændet er Jensen altså blevet. – Endelig er avisartiklens sidste tekstblok udgået og i bogen erstattet med en halv side om koloniernes udstilling på Trocadéro-pladsen, som i avissammenhængen afsluttede den ikke-optrykte artikel JM 66. Den udeladte blok lyder:

Da jeg havde set Araberforestillingen og gik bort, undlod jeg ikke at forme et *ceterum censeo*. Jeg tænkte paa Spanien, der er i saa stor Nød, at endogsaa Muhamedanere og Negere har bedre Raad. Og jeg vidste Grunden. Det er den kristne Religion, der har fordærvet det spanske Folk – hvad skal jeg gøre for at hævne det?¹⁹

JM 70, »Kunsten«, er optrykt næsten uændret. Der er dog indføjet en tekstblok, der oprindeligt indgik i skildringen af »En Dag i Paris« i den ikke-optrykte artikel JM 69 – hvor talen ganske vist er om salene i Luxembourg-museet og ikke om salene i udstillingens kunsttempel!²⁰

JM 71-73, »Maskinerne«, »Paris« og »Landene og Maskinerne i Billeder«, er optrykt tilnærmelsesvis uændret som del I-III af bogens firedelte kapitel »Maskinerne«.²¹ I del II er dog to passager tilkommet. Den ene stammer – hvilket ikke

fremgår af bibliografien – fra JM 74.²² Af *Den gotiske Renaissance* fremgår det til gengæld ikke, at turen »ned ad Seinen« gjaldt Verdensudstillingens anneks i Vincennes, hvis eksistens læseren således intet erfarer om. Den anden passage er skrevet til selve bogen.²³ I øvrigt gælder, at optrykket er tilnærmelsesvis uændret.²⁴ I del III er tilføjet et par geografiske præciseringer: »Det er Norge« og »Jyllands Vestkyst«.²⁵

JM 75, »Nationernes Gade«, er optrykt som første del af kapitlet »Rue des nations«. Den første tekstblok er dog ikke optrykt:

Ved Nationernes Gade forstaaes egentlig den smalle Passage, altfor smalle Passage mellem de to Rækker Særudstillingsbygninger paa Quai d’Orsay. Men den Række, der ligger ud mod Seinen, har saa helt Overvægten, at »Nationernes Gade« i Virkeligheden er at søge langs selve Floden; her gaar Færdselen, her strømmer Nationerne paa den brede Betonvej, ind under Kolonnader og Balkoner – og idet man passerer ned langs de store, flotte Landes Facader, øjner man nu og da de beskedne Tømmerspir, de fattige Anstrængelser af dem, der er kommen bagved i anden Linje.

Udeladelsen kan meget vel have at gøre med det før konstaterede ønske om at frigøre bogen for det bastant-konkrete, men medfører (også hér), at vi kommer lidt vel hovedkulds ind i emnet: »Der ligger nu til at begynde med Italiens imponerende Pavillon«. Udeladt er tillige tekstblokken om den ungarske pavillon, samt en blok hen imod artiklens slutning om Monacos og Rumæniens pavilloner:

Nu følger *Ungarns Pavillon*. Den gør et broget Indtryk med sine gotiske Vinduer, sit store Taarn, sine dystre Døre. Af en Bog om Udstillingen ser jeg, at den er komponeret over Motiver fra Slottet Vadja Hunyad i Transsylvanien, Jaakhs Kapel, den serbiske Kirke i Budapest, Klobusiezkys Slot, Gyulaserhervarkirken, Rakoczys Hus, Raadhuset i Bartfa ... hvilke Navne jeg optegner for deres Besynderligheds Skyld. Her findes en Sal, der udelukkende er helliget *Husarernes Historie* – Dokumenter, Kostumer, Vaaben. Men jeg mindedes et Digt af Lenau, da jeg var der. Og for mig blev alt uden Betydning, af hvad der var Ungarn, imod Lenau.²⁶ [...] Nu bliver der at berette om *Monaco* og *Rumænien*. Monaco ligger i første Række med en stor fin Pavillon mellem Stormagterne; Fyrstendømmet synes iøvrigt kun at udstille Palmer og Vækster i Baljer. Spillehelvedet udstilles ikke. Men man lægger ikke meget Mærke til hverken Monaco eller Rumænien paa Grund af *Sveriges* Nærhed. Denne lystige Pavillon vinker med Guirlander og Vimpler, den træffer Tonen, den morer trods sin Stils totale Urimelighed. Efter den er der endnu *Grækenlands* og *Serbiens* Pavilloner i Nationernes Gade.

JM 76, »Paris’ Pavillon«, er optrykt i forlængelse af den foregående artikel, som anden del af »Rue des nations«. Og det til trods for, at værtsbyen har opslået sin

pavillon på den anden side af Seinen.²⁷ Udeladt er tre mindre tekstblokke, bl.a. artiklens allersidste, der effektivt afrunder hele serien, men jo ikke ret vel kunne få samme virkning midt inde i bogen. Den har følgende ordlyd:

Trokadero – Negre, Kinesere, Afgudsbilleder, Assegajer, Strudsæg ... alt hvad jeg der saa! Champs de Mars! Esplanade des Invalides! Rue des Nations! Kunstpalæet og det store Hjul! Rejs, I Mennesker, der kan, sælg Jeres Sjæl, rejs til Paris!

I det hele taget er temaet i denne sidste reportage fra Verdensudstillingen, hvor meget der er at se, og hvor meget man ser – og overser. Det spidsformuleres i denne udeladte passus:

De sidste Dage, jeg var i Paris, foer jeg rundt paa Udstillingen, rastløs delt, jeg kæmpede med den Afstumpning, Indtrykkenes Mængde havde foraarsaget, jeg opsøgte de Steder, der var døet ud af min Bevidsthed uden egentlig først at have levet. Det nyttede ikke, jeg kunde ikke overkomme det, jeg havde *overset* mere i to Maaneder end jeg havde *set*.

I det foregående er artiklerne omtalt i bibliografiens orden, altså kronologisk. De kunne imidlertid også have været omtalt i den orden, hvori de forekommer i *Den gotiske Renaissance*. Hvordan har Johannes V. Jensen med andre ord i de større træk håndteret sit materiale?

Den kronologiske orden respekteres indledningsvis, for så vidt som den første af de optrykte artikler, JM 64, »Det vandrende Fortov. Det store Hjul«, udgør bogens første kapitel, og den anden, JM 65, »Republiken«, udgør dens andet kapitel. Det tredje kapitel, »Tour du monde«, derimod baserer sig på JM 68, »En Sejlads paa Seinen. Verdenstaarnet. Andalusien«. Og fjerde kapitel, »Rue des Nations«, er sammenstillet af JM 75, »Nationernes Gade«, og JM 76, »Paris' Pavillon«. »Kunsten« er titlen på bogens femte kapitel, optrykt efter JM 70, »Kunsten«, som fremkom i avisen en måned før JM 75 og 76. Sjette kapitel, »Danmark«, indoptager JM 67, i bibliografien benævnt »Danmarks Hus i Nationernes Gade«, men som anført med supplerer i større stil. Endelig omfatter det firedelte kapitel »Maskinerne« en sammenstilling af JM 71-73 suppleret med stof fra en af redaktøren, C.E. Jensen, afvist artikel samt større passager fra andre artikler, ikke mindst JM 74, »Ned ad Seinen. Annekset i Vincennes«, der jo faktisk i den kronologiske orden følger efter maskinartiklerne.²⁸

For så vidt er »Verdensudstillingen« med sine syv kapitler en komponeret helhed inden for den større helhed, som *Den gotiske Renaissance* udgør.

Ærindet med bogen var som før nævnt *ikke* at formidle konkrete informationer om Den spansk-amerikanske Krig og Verdensudstillingen. Den skulle befordre

det budskab, som forfatteren oppe i Det store Hjul bragte på følgende formel: »Jeg bekender mig til Virkeligheden, jeg bekender«, og som der redegøres for i forordet og slutteksten – og også dér, hvor han undervejs på reportagens bekostning skoser sit trangbrystede fædreland. Samtidig med, at Johannes V. Jensen i *Vinteren* udstillede dansk tvivlesyge, kaldte han i *Den gotiske Renaissance* på angelsaksisk handlekraft. Han tog afsked med dekadencen og positionerede sig som kendsgerningens digter. Leif Nedergaard nævner, at han i 1908 var ved at skubbe bogen fra sig, nok på grund af naiviteten og de ufordøjede teorier; når han lod være, var det især på grund af, hvad han havde fået sagt om maskinerne og den fremtid, som de var hans garantier for.²⁹

Bogens efterskrift, »Kendsgærningen«, forklarer udtrykket »gotisk« og ser frem mod de germanske folks verdenserobring, der er begyndt i »det handlende England« og vil trække tyskerne og skandinaverne med takket være deres »store mærkværdige Trang til at erkende«.³⁰ Den har et Swift-motto, der fastslår, at rødhårede er mere vellystne og galsindede end andre, men overgår dem i styrke og aktivitet.³¹ Rødt hår havde vel både den ubetingede taber Christiern II og den betingede vinder Christofer Columbus?

Noter

1. Frits Johansen og Aage Marcus, *Johannes V. Jensen. En Bibliografi*, bind 1-2, 1933-51 [i det følgende: JM]. Artiklerne fra Verdensudstillingen fremkom i *Social-Demokraten* i perioden 18. april til 27. juni 1900 (JM 62-76). Den oversete artikel: »Verdens-Udstillingen. En Oversigt«, fremkom 20. april 1900 (med datering »Paris 17. April«). – Jf. Aage Jørgensen, »Jenseniana, I-IV og V-VIII«, *Rotunden*, nr. 20, 2004, s. 77-96, og nr. 27, 2009, s. 65-106, spec. del 1, der bringer tilføjelser og rettelser til bibliografien (men dog ikke har opfanget den oversete artikel).
2. Oluf Friis, *Den unge Johannes V. Jensen 1873-1902*, bind 2, s. 67-84 og 87-120. Friis kunne have undret sig over, at der hengik en uge mellem JM 62 og JM 63; den nyansatte reporter måtte dog være opsat på at indpræge sig i redaktionens og læsernes bevidsthed. – *Den gotiske Renaissance* udkom i januar-februar 1901. Den omfatter som bekendt også et udvalg af de reportager, som Johannes V. Jensen skrev til *Politiken* under Den spansk-amerikanske Krig i 1898, samt en art efterskrift, »Kendsgærningen«, der genetisk knytter sig til parisereportagerne.
3. Viggo Josephsen, »Johs. V. Jensen som reporter fra verdensudstillingen i Paris sommeren 1900. 16 reportageartikler til 'Social-Demokraten'«, *Pressehistorisk Årbog*, 1970, s. 134-44. Bidraget består i det væsentlige af citater, men uden at artikeldata – endsige artiklernes udnyttelse i *Den gotiske Renaissance* – oplyses. (V.J., 1904-78, journalist ved *Social-Demokraten* / *Aktuelt*; har udgivet: *De kan vel forstå dansk*, 1971).

4. Johannes V. Jensen var tydeligvis fascineret af koloniernes og tropernes udstilling på Trocadéro-pladsen: »[Den udgør] en hel By. Og denne By er som en Opiumsrogers Drøm, det er en Forvirring af hvide Taarntoppe, Negerhytter, Moskekupler, Pagoder. Der er Pavilloner i Stærehusstil, Huse, man ikke véd Betegnelse for – er det Væverfuglereder, er det visne Træstammer med et Bo hist for en Orang-Utang, en Kurv her, hvori der hænger en Mumie – er det blot tærningformede Husblokke uden Vinduer, men med alle Orientens Hemmeligheder skjult indenfor, Muselmænd ved Vandpipen, Kameldrivere, Mekkapilgrimme, skeletmagre Fakirer«.
5. Louis Hasselriis, billedhugger, elev af H.V. Bissen, bosat i Rom. Hans Danmarksmonument blev opstillet foran Statens Museum for Kunst i 1897, men i 1919 – efter vedholdende, voldsom kritik – flyttet til Østre Anlæg (bag museet).
6. Aage Marcus, *Den lange vej. Erindringer*, 1969, s. 108. Den nævnte liste kan ses som en spænd begyndelse til bibliografien.
7. Tilfældigvis hedder han Julien Bartet, men han er dog »saa godt som navnløs«; at han falder ned, er jo nemlig »en Hverdagsbegivenhed«.
8. Lars Handesten optrykker i *Journalisten Johs. V. Jensen*, 2002, s. 32-43, tre af udstillingsreportagerne, JM 62-64. Havde han opdaget den oversete artikel og bemærket det nære forhold mellem den og indiviselsreportagen, ville han måske have disponeret anderledes.
9. Hjulet var konstrueret til Verdensudstillingen i Chicago 1893 af den amerikanske ingeniør George W.G. Ferris, men omtales gerne som Pariserhjulet. Oluf Friis gengiver et kendt foto af hjulet (bind 2, o.f. s. 65).
10. *Den gotiske Renaissance*, 1901, s. 84f (»Hør hvor denne By [...] jeg bekender«).
11. *Den gotiske Renaissance*, s. 87f (»Naar Republikken fester [...] der aldrig kom«).
12. *Den gotiske Renaissance*, s. 92 (»Lad os sætte [...] Foreløbigheden er det egentlige«). Den følgende sætning – »Det franske Folk har Raad til alt; det er Jordens rigeste Folk« – er i forbindelse hermed ændret til: »Det franske Folk er Jordens flotteste«.
13. Avistrykkets titel er i dette tilfælde blot »Verdens-Udstillingen«. »Danmarks Hus i Nationernes Gade« – i bibliografien anført som undertitel – er en illustrationstekst. Tegningen, artikelrækkens eneste, afviger bemærkelsesværdigt fra den i *Illustreret Tidende* 6. maj 1900, som Oluf Friis gengiver (bind 2, o.f. s. 80).
14. *Den gotiske Renaissance*, s. 124-29 (med indledende og afsluttende asteriskmarkering). Oluf Friis sandsynliggør s. 76f, at denne udvidelse stammer fra en artikel, som redaktøren, C.E. Jensen, ikke ville anvende i avisen. Om Verdensudstillingen handler stykkerne jo ikke, de tilhører Jensens litteraturpolitiske projekt.
15. *Den gotiske Renaissance*, s. 132-35 (»En Mands Storhed [...] hvor der tales Engelsk«).
16. Grundstenen til Studentersamfundets nye bygning blev nedlagt 2. maj 1900. Hverken *Politiken* eller *Social-Demokraten* nævner, at den blikkasse, som blev indmuret i fundamentet, indeholdt digte.

17. Johannes V. Jensens erindringer om Benares og Delhi kan være genereret af barndommens billedbøger, som N.C. Roms *Geografiske Billeder for Skolen og Hjemmet* (1882); opremsningen af billedtekster derfra i »Vore første Bøger« (1920) peger nu ikke mod de nævnte indiske byer, som han i øvrigt aldrig kom i nærheden af.
18. *Den gotiske Renaissance*, s. 96f.
19. *Ceterum censeo*, lat., for øvrigt mener jeg (jf. Cato d.Æ.'s berømte udtalelse for Den tredje puniske Krig: »Ceterum censeo, Carthaginem esse delendam«). Kristendommens fordærvelse af det spanske folk påpeges oftere i reportageartiklerne fra Spanien 1898 (samt senere i »Goya's Fædreland«, *Politiken* 13. august 1909 (JM 328), foranlediget af en brutalt nedkæmpet opstand i Barcelona mod regeringens udskrivning af soldater til forsvar af den spansk-nordafrikanske havneby Melilla).
20. *Den gotiske Renaissance*, s. 120f (»Jeg gik Salene igennem [...] ved Havets Bred«). Jf. Oluf Friis, bind 2, s. 70.
21. Del iv (JM 91) er med bibliografiens ord ikke tidligere offentliggjort. Sagen er dog mere kompliceret, idet to passager i delen er hentet fra avisartikler. Passagen »[Der staar] Maskiner, som trods ethvert Begreb [...] komme paa Oringe« (s. 159-61) stammer fra artiklen JM 69 (»En Dag i Paris«), med uanselige ændringer (f.eks. »Kristensjæle« > »Kinesere«). Og passagen »[Der staar et Lokomotiv] i funklende Lakering [...] fælles for hele Verden« (s. 161-62) stammer fra artiklen JM 74, »Ned ad Seinen«; i umiddelbar forlængelse af passagen er indføjet: »Læg mærke til ham! *Fremtiden* tilhører ham, han lever i Kraft af Maskinen«. – Jf. Oluf Friis, bind 1, s. 315f, der giver en skematisk opstilling af forholdet mellem de tre avistrykte artikler om maskinerne og de fire dele af bogens kapitel om dem.
22. *Den gotiske Renaissance*, s. 143f (»I Storbyer, der har dannet sig [...] som en velplejet Kanal«).
23. *Den gotiske Renaissance*, s. 148f (»Langs op ad den skraanende Boulevard [...] Tilværelsen ikke mere vil!«).
24. I tekstblokken »Der sidder en ung Mand [...] i den dybe Skov« (s. 147f) er der dog foretaget flere stramninger.
25. *Den gotiske Renaissance*, s. 156.
26. Johannes V. Jensen har måske udeladt tekstblokken for ikke på ny at optegne navnene »for deres Besynderligheds Skyld«. Men hertil kommer, at en reference til Nikolaus Lenaus ballade »Die Drei« (»Drei Reiter nach verlornen Schlacht«) er givet få sider tidligere i *Den gotiske Renaissance* (s. 101).
27. Sammenføjningen af de to artikler har givet anledning til en justering i figuren. JM 76 har følgende optakt: »Den, der kommer til Paris for at fordybe sig i Indtryk af Udstillingen, maa skynde sig, den er vidtløftig, det tager en Uge blot at fare den over«. I *Den gotiske Renaissance* hedder det om Paris' pavillon: »Jeg saa den som saa meget andet paa Udstillingen, oversaa den« (s. 109).

28. Over for C.E. Jensen havde reporteren skitseret en plan om at skrive fire »Sange« om maskinerne, og i et brev af 29. maj 1900 til Ernst Bojesen meddelte han, at artiklerne var skrevet og »danner Hovedmotivet i en Symfoni, jeg efter min Hjemkomst tænker at komponere« (citeret efter Oluf Friis, bind 2, s. 77).
29. Leif Nedergaard, *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*, 2. udg., 1993, s. 172 (udstillingsartiklerne omtales s. 136-56 og programskriftet s. 171-77).
30. *Den gotiske Renaissance*, s. 169-92.
31. *Den gotiske Renaissance*, s. 168. Mottoet stammer fra *Gulliver's Travels*, iv,viii.

Aage Jørgensen